

BESZÉLGETÉS ZÁNYI TAMÁSSAL

Összhangzat és intuíció

BABICZKY LÁSZLÓ

A SAUL FIÁBAN A SOKSZÓLAMÚ HANGSÁV DÖNTŐ ELEME A DRAMATURGIÁNAK. A HANGSTÁB KREATIVITÁSA NAGYBAN HOZZÁJÁRULT A FILM SIKERÉHEZ.

• *Milyen érzés egy Oscar-díjas film hangmérnökének lenni?*

Egy álom, amikor fölébredsz reggel egy hosszú repülőút után, hazaérkezel és visszagondolsz: tényleg találkoztunk a Spielberggel, Cate Blanchett magához ölelgetett, Leonardo DiCaprio szüleinek a vállát veregettük ott a tömegben, és mögöttem a sorban az Oscar-díjas *Mad Max* hangmérnöke (Mark Mangini) áradozott, hogy mennyire gyönyörű a *Saul* hangja. Szinte hihetetlen, hogy ez velem megtörténhetett. Éppen ma kaptam egy emailt Richard King háromszoros Oscar-díjas hangmérnöktől,

akivel kint ugyan nem találkoztam, azt írta, hogy fantasztikus a filmünk hangja. Nem is hiszem el, hogy ez velem történt, történik.

• *A Saul fia hangjáért kaptál egy igen fontos díjat egy amerikai szakmai szervezettől.*

Ez a hangvágók szakmai szervezete. Annak a magyar kifejezésnek, hogy hangmérnök, nincs megfelelője a tengeren túl. (Hangmérnök helyett egyébként is szerencsésebb lenne „hangmestert” mondani.) Mint ahogy orvos sincs, csak szakorvosok vannak. Amerikában minden terület specializáló-

Nemes Jeles László:
Saul fia

dott. Van, aki a hangfelvételt készíti, az egy másik szakterület, mint aki a keverést csinálja, és aki a legtöbbet dolgozik időben is, aki a hangmontázst csinálja: az a hangvágó. Ide tartozik a *sound designer* is, aki bonyolult hangképeket hoz létre. A „hangszerkesztők”, „hangvágók” legnagyobb amerikai szervezete adta nekem a legjobb külföldi hangnak járó díjat. (Motion Picture Sound Editors Golden Reel Award). Azért különösen fontos számomra ez a díj, mert ez tényleg a legnagyobb amerikai szakmai szervezet ezen a területen. Úgy tudom, a magyar hangmérnökök közül én kaptam meg először ezt a kitüntetést, és persze mindig fontosnak tartom megemlíteni a kollégáimat is, akik közreműködtek: Beke Tamás, Dévényi Tamás, Márkus Tamás, Székely Tamás.

• *A film némának született. De kezdetől kísérleteztek, hogy a látványhoz hozzácsatolják a hangzást. Zongoristák, zenekarok játszottak a vetítéseken. Feliratok pótolták a hangot. Amikor megszületett a beszélő film, sokan a filmművészet végét vizionálták. Ebben elég nagy volt a szakmai egyetértés akkoriban.*

Meg tudom érteni, miért érezték így sokan a korabeli filmesek. Annyira hozzászóltak a képek erejéhez, a zenével kísért mozgóképhez, hogy idegenül hatott a beszéd. Tudjuk, hogy híres némafilmszínészek, akiknek a mimikája kifejező, hiteles, játéktípusa lenyűgöző volt, a színtelen hangjuk, rossz dikciójuk miatt nem tudtak érvényesülni a hangosfilmekben. A mi Röhrig Gézánknak is néha viccesen magas a hangja. Ezen mi próbáltunk mélyíteni, hogy ne csússzon el nagyon a magas tónus irányába, mert ez a film számára nem lett volna kedvező. Ezen ő maga is sokat javított az utószinkron felvételek során.

• *A teoretikusok attól féltek, hogy a film fényképezett színházzá válik, ahol mindent a dialóg visz. De Balázs Béla, Lohr Ferenc, Bíró Yvette és sokan mások, akik a filmnyelvvél, filmesztétikával foglalkoztak, nagyra értékelték a hang szerepét.*

Balázs Béla az 1940-es években azt írta, hogy akkor lesz művészetté a hang, amikor a

hangot elemeire szét tudjuk szedni, majd alkotó módon újraértelmezve összerakni és létrejön a hangmontázs. A darabokat úgy kell megszerkeszteni, hogy az ne csak dokumentálása legyen az eseményeknek. Az a lényeg a mi munkánkban, hogy nem csak oda-lógatjuk a mikrofont, és amit mond a színész, és ami behallatszik a környezetéből, azt rögzítjük, még egy dokumentumfilmben is jóval több ennél a hang szerepe, hanem amit a helyszínen felvettünk azt az utómunka első fázisaként szétszedjük elemeire. Szétvágjuk a színész megszólalásait például a lépés- és ruhazajtól, és elkezdjük hozzá építeni a többi réteget. Mindent ki kell dolgozni zenével, zörejjel, majd a keverésnél eldönteni, hogy mit használunk a cél érdekében. És nem kell mindig mindent hallani. Legyen alkotó módon újra szerkesztve a hangmontázs. Ez a lényege a mi munkánknak.

• *Ha megnézzük például Lohr Ferenc könyvét, akkor az esztétikai megállapításokon túl részletesen foglalkozik a rögzítés és lejátszás hangeszközeivel. Ezek determinálják a lehetőségeket.*

Igaz. De én olyan hangmérnök példaképekkel beszélve – mint Sipos István, Kovács György, Erdélyi Gábor – ok határozottan állították, hogy ez nem mérnöki tevékenység, csak kellenek hozzá a technikai ismeretek is. A zeneszerzőnek is tudnia kell, amit összhangzatban tanult, ismernie kell a hangszereket, de nem az elméleti anyag ismerete, nem a hangszerismeret révén jön létre a zenemű. Az intuíciónak a hangmérnöknel is nagyon fontos szerepe van, mint egy muzsikusként, a hangmérnök is komponál a hangelemekkel. A szakértelem csak a szükséges alap és kontroll a hangmérnöki munkámban.

• *A hangmérnöknek elsősorban füle kell, hogy legyen...*

A legtöbb komoly hangmérnök kolléga zeneileg képzett volt. Réti János például kiváló zongorista volt, Lohr Ferenc hegedült, Kovács György gitározott, egyik mesterem, Nyerges András is klasszikus gitárszakon végzett, aztán ment a villamosmérnöki szakra.

• *Életrajzodban olvastam, hogy neked is van zenei végzettséged...*

Én ének-zene tanár voltam. Régebben az volt az elvárás, ha valaki a televízióba vagy a filmgyárba jelentkezett, legyen műegyetemi végzettsége. Ma már ez nincs így. A művészet felől ér-

keznek a hangosok és mellé tanulják a műszaki ismereteket. A Filmművészeti Egyetemen van hangtechnika óra, amit Csiszár János tanár úr tart, aki a Pannónia Filmstúdió főmérnöke volt. Nagyon keményen, szigorúan bevasalja a művészeti hallgatókon azokat a technikai, műszaki ismereteket, amiket tudnia kell egy hangmesternek.

• *A digitális technológia megjelenése előtt a hangosoknak mindössze arra volt lehetőségük, hogy keveréskor két, maximum három hangsávot hallgassanak egyszerre. Ha többre volt szükség, akkor ezt csak több lépcsőben egymás után tehették.*

Mi, akik 1995 és 2000 között jártunk az egyetemre, még mi is belecsöppentünk ebbe a szalagos korszakba. Több-ször forgattunk egy szál mikrofonnal és vágunk szalagos technikával. A digitális hang új távlatokat nyitott, hisz akárhány sávot tudunk egymással összehallgatni. Ez óriási lehetőség.

• *Ahhoz, hogy korszerű, a mai kívánalmaknak megfelelő hangélményhez jusunk, két dolog kell. Egyszer meg kell teremteni a korszerű felvételi és keverési technológiát a filmalkotók számára, másrészt olyan mozikra van szükség, ahol ezt hallani lehet.*

Ez a két dolog párhuzamosan fejlődött. Én hiszek abban, hogy a technológia és a művészi szándék hat egymásra. Ez egy oda-vissza folyamat. Talán egy kicsit a digitális hangrögzítés előbb volt. A mozik lehetősége igazán az 1990-es években nyílt ki, amikor a filmszalad mellé alacsony zajú és nagy dinamikájú digitális hangot lehetett szinkronban rögzíteni. Az 5.1 révén vált lehetővé a nagy hangintervallumok átvitele. Amivel ma sokat élünk. A finom halk atmoszférák a 80-as évekig nem nagyon működtek, mert a szalagzajban elvesztek. Hiába voltak zajcsökkentő berendezések. Nagyon szűkre kellett szabni a dinamika tartományt.

• *Egy kedves mozirajongó barátom mondta egyszer, hogyha az elmúlt bő egy évtized mozi élményeire gondol, akkor nem a képi világ jut először eszébe, hanem a mozik újszerű expresszív hangvilága.*

Ha nem zúg a klíma, nem zörög a popcorn, akkor fantasztikus élményekben lehet részünk a moziban. Sokszor túl hangosan is szól minden, mert ez függ attól is, hogy a gépész hogyan állítja be a hangot. A *Saul fiánál* is volt

olyan vetítés, ami halk volt és a hanghatás nem érvényesülhetett jól. Sok múlik a vetítésen.

• *Televíziósként jól emlékszem arra, hogy hangmérnökeink a keverés után kikapcsolták a hangfalakat és a végeredményt meghallgatták egy tévékészüléken keresztül, hogy érzékeljék, mit fog hallani a néző a lakásában.*

Sajnos ez igaz. Ahhoz, hogy a finomságokat is meghalljuk, ahhoz nagy hangládák szükségesek. Nem azért, hogy hangosan szóljanak, hanem, hogy átjöjjenek rajta az árnyalatok. Az a hangdimenzió, ami a *Saul fiában* fontos a csendtől a hangosig, az bizony a mai televíziók hanglehetőségeiben elvész. Ha egy jó laptopra rádugunk egy jó hangfalpárt, akkor elkezd működni egy film. Nem az a lényeg, hogy hány pont hányas, hanem az, hogy legyen egy csendes szoba és egy méretes lesugárzó hangfal, mint ahogy az igényes zenehallgatásnak is vannak minimális feltételei.

• *Térjünk vissza a Saul fia hangvilágához. Egy ilyen bonyolult hangvilágot mennyire lehet előre eltervezni?*

Nem tudok igazi arányt mondani, de úgy gondolom, hogy a hangnak maximum 10-20%-át lehet előre megtervezni, de lehet, hogy még kevesebbet. Én nagyon pontosan emlékszem arra, mit mondott Nemes László, amikor kivitt a Dunaparra, ahol a film forogni fog. Ott abban a milióban egy pár dologról beszéltünk csak. Egyrészt a soknyelvűségről, az emberi hangokról, melyeknek csak egy kicsiny része nevezhető dialógusnak a narratíva szempontjából. A többit az atmoszféra részének gondolom. Arról beszéltünk, hogy itt folyamatosan működik a halálgyár. Folyamatosan mennek a krematóriumok, pakolják a szemet és halljuk a folyamatosan beérkező transzportokat, halljuk a vonatok hangját, és a tűz ropogását és a kemencék ajtajának csapódását. Talán ennyi volt a hangvilág koncepciója. Ezt nem is tudtuk felülmúlni addig, amíg le nem ültünk a vágott képpel dolgozni. Dévényi Tamás kollégám volt a forgatás helyszínén, én csak kilátogattam a forgatásokra, ahogy más munkám engedte.

• *Dévényi Tamás tehát vezérhangot csinált.*

Nem, nem, ezt nem mondhatom. Rögzíteni kell mindent, s majd meglátjuk, mi az, ami aztán hasznosítható lesz.

Elég sok hasznos hang lett. Elsősorban a képben is jól látható dialógokban. Ez azonban a koncepció miatt kevés. Mindaz, amit a képek köré építettünk emberi hangokból és zörejekből, az lett a meghatározó.

• *A hang sokkal többet ábrázol abból a szörnyű világból, mint amit látunk.*

Hogy ezt a világot mennyire tudjuk kitágítani, mennyire lehet kitágítani, az menet közben alakult ki. Ebben a munkában sok az improvizáció, a megérezés. Arra azonban nagyon vigyáztunk, hogy semmi ne legyen öncélú. Ne kerüljön be egyetlen olyan hangeffekt sem, ami csak azért kerül be, mert jól hangzik. Ha volt is ilyen, akkor azt a keverésnél elkezdtük kinyirbálni. Amikor a stúdióknál az anyagot átvittük keverni a MAFILM-Audióba, mert a 35-ös film Dolby Digital, akkor jött a Dolby szakember, hogy felügyelje a munkát: elrettentünk, hogy minden sok, meg nagyon zajos és minden egyformán szól. De az a keverés művészete, hogy le kell mondani bizonyos dolgokról. Nem kell mindig mindent hallani. El kell készíteni a történet hang

volt a mi szerencsénk, hogy volt négy hónapunk erre, meg tudtunk közben állni. Kell egy „kis idő” a hang

világ át gondolására. Sok produkciónak az a baja, hogy sietniük kell, nincs idő át gondolni, újragondolni. Nekünk 250 sáv állt rendelkezésünkre. Ez olyan helyzet, mint a zenészerzőé: ez a fu

la szólam most jónak tűnik, meg az a kürt is szép, de ha összehallgatjuk az összhangzat jó-e? És ha folyamatában hallgatjuk, akkor az a zenemű tart-e valahova, vagy csak mindig minden szól! A Saul-ban „ez így sok hang egyszerre”, elviselhetetlenül sok, de az egész szituáció rettenetes, szörnyű.

• *Úgy kell elképzelni, hogy amikor összeállt a hangvilág, akkor a rendező és a hangmester ül egy csendes vetítőben és hallgatja a filmet, nézi a képet és patikamérlegesen mérlegelnek, majd bele-bele nyúlnak a szinte kész hangvilágba?* Októbertől februárig ültünk bent a stúdióban, majd az utolsó egy hetet a Mafilm Audióban töltöttük és folyamatosan ment ez a kontroll. Szerencsére közben tudtunk pihenni és friss szemmel és füllel újra és újra munkába állni. Az a hálás szituáció, amikor nem hiányzik valami, hanem amikor sok minden áll rendelkezésre, és én is lehetőséget a feleslegeseket kivenni.

• *Nekem az volt az érzésem a filmet nézve, hogy ez az akusztikai világ olyan, mint egy modern zene, amit nem hagyományos hangszerekkel játszatnak. Zörejangszerekkel játszottunk, meg emberi hangokkal. A zajoknak sokszor jól megfogható tonalitása van. Meg természetesen a csendnek is. Inkább ösztönösen teremtődött meg, hogy ez a hangvilág zaj-zenei módra viselkedik. Ezt zenész barátaink is érzékelték.*

• *Indokolták valamivel a Saul fia hangvilágának kitüntetését?* A Golden Reel-díj, kicsit az Oscar mintájára formálódik. Nevezni kellett. A film forgalmazója a Sony Pictures Classics támogatott minket, ő javasolta, hogy pályázzunk. A Sony az észak-amerikai forgalmazója a filmnek. Kérdőíveket kellett kitöltenünk, kik

dolgoztak a filmben, ki mit csinált pontosan, mit éreztünk a hangban kihívásnak, mennyi zöreje volt benne, milyen arányban voltak eredeti hangok... Melékelni lehetett különböző segédanyagokat szemléltetésként. Ez egy online felületre feltöltött pályázat és ennek alapján Motion Picture Sound Editors tagok nominálták a filmet a külföldi filmek kategóriájába. A legjobb hang! Négy közül egyet kijelöltek és boríték kibontásakor derült ki a győztes.

• *Akkor nekem, most már tényleg csak a gratuláció marad a sikerhez? És egy aggodó kérdés. Egy ilyen nagy siker nem bénító a további munkában? Hiszen nincs minden jó filmnek esélye ilyen sikerre!*

Én minden filmben egyforma igyekezettel dolgoztam eddig is a Hukkle-től, a Taxidermiáig... csak a film volt más. Meg a rendező, meg a szituáció volt más. Most épp Till Attilával dolgozom, és igyekszem ugyanazzal a lelkesedéssel és kreativitással dolgozni. Igaz, én eddig sem voltam mindig illedelmes. Lászlót is sokszor korrigáltam, és ő is engem. Nézd, ott a háttérben csukódik egy ajtó, elesik egy ember... Oda már ne csináljunk hangot, mert a hangok kioltják egymást. Nem kell mindent hallani! De én is szívesen veszem, ha kritikát mondanak. Pálfi Gyuri Szabad-esés filmje óta rendezünk vetítéseket szakemberek, azaz a hangmester kollégák számára. Hallgassátok meg és mondjatok véleményt, utána javítunk, ha szükségesnek érezzük!

• *Ha egy főiskolás megkeres, egy egyszerű filmmel, elvállalod?*

Eddig is elvállaltam mindent, ha volt időm. Most nincs. De a stúdiónk segíti a pályakezdőket, igényes technikai lehetőséget teremtve nekik. Én is kaptam segítséget annak idején. Számomra is kötelesség, hogy segítsen a fiatalokat. Az idei évem teljesen betelt. Elvállaltuk az HBO Aranyélet sorozatát. Nyolcszor ötven perc, ez kitölti az évet. Fogok még idén dolgozni Forgács Péterrel, Török Ferencsel is. Szoktam zenefelvételt is vállalni, most is készülök egyre, s olyan jó csak a zenére figyelni. Csak zene és nincs kép. Nagyon jó néha mást is csinálni. A napokban Amerikából iderepül egy neves hangmérnök, aki most Európában oktat és a mi filmünk is tananyag lett. Erről akar velem, velünk beszélni. Nem unatkozom. •

Pálfi György:
Hukkle
(Bandi Ferenc)

